

УДК 340.1

DOI 10.33244/2617-4154.3(20).2025.143-154

В. С. Шилінгов,*кандидат юридичних наук, доцент,
Державний податковий університет**email: schillingoff@ukr.net***ORCID 0000-0003-3097-4706**

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ЯК ПРОЯВ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття присвячена питанням зловживання правом, які й досі є актуальними, незважаючи на численні наукові дослідження (дисертаційні та монографічні) з цього приводу. Проблема зловживання правом залишається дискусійною, триває полеміка з багатьох питань як доктринального, так і суто практичного спрямування. Таке становище можна пояснити недостатнім ступенем розробки зазначеної проблеми на галузевому та загальнотеоретичному рівнях, що не сприяє формуванню узгодженого уявлення про природу й сутність цього явища. Водночас кількість випадків зловживання правом невпинно зростає та розширюються сфери його прояву.

У статті наведені та проаналізовані аргументи багатьох дослідників, які мають різні погляди стосовно проблеми зловживання правом.

Проведене комплексне дослідження різних аспектів феномена зловживання правом, зроблені відповідні узагальнення та висновки стосовно його правової природи й сутності. Зокрема, автор звертає увагу на те, що, незважаючи на формальну відповідність нормам права, зазначене діяння суперечить призначенню права, порушує його принципи, що робить його недопустимим з погляду інтересів як окремої особи, так і суспільства загалом. Зловживання правом переслідує нелегітимну мету, здійснюється в нелегітимний спосіб і лише прикривається легальним суб'єктивним правом. Інакше кажучи, зловживання правом являє собою недопустиме (нелегітимне) діяння, прикрите «тонкою вуаллю» легальності, що не позбавляє його протиправного характеру.

Ключові слова: *суб'єктивне право, межі суб'єктивного права, структура суб'єктивного права, зловживання суб'єктивним правом, правомірність, протиправність.*

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями спостерігається суттєве зростання інтересу (як наукового, так і суто практичного) до проблеми зловживання правом, хоча це явище відоме ще з часів римського права. Та це й не дивно, як зазначають сучасні дослідники: «феномен зловживання правом видається однією із найважливіших сучасних доктринальних проблем, адже поширеність його випадків набуває глобального шкідливого характеру» [2, с. 6]. Така ситуація зумовлена рядом причин, зокрема недостатньою концептуальною (теоретичною) розробкою зазначеного поняття й нормативною заборонаю

зловживання правом (2017 р. до чинного цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства було впроваджено інститут зловживання процесуальними правами), що зі свого боку призвело до поширення цього явища на нові сфери суспільних відносин. Стосовно зловживання суб'єктивним процесуальним / господарським правом, починаючи з 2017 року, після внесення змін до Цивільного та Господарського процесуальних кодексів України (п. 11 ч. 3 ст. 2, ст. 13, 44, 135, 143, 144, 148, 262 ЦПК України; п. 11 ч. 3 ст. 2, ст. 13, 43, 125, 129, 131, 135, 246 ГПК України) стан розуміння правниками (суддями, адвокатами, прокурорами тощо) змісту, форми, кваліфікаційних відзнак інституту «зловживання суб'єктивними процесуальними правами» став порівняно високим.

Це дає змогу учасникам спорів, що розглядаються в судах, ефективно протидіяти намаганням недобросовісного учасника штучно ускладнити / унеможливити / затягнути вирішення завдання цивільного / господарського процесів під час розгляду цивільних / господарських справ [1, с. 62]. Попри це, залишається нагальною потреба в подальшому теоретичному осмисленні та поглибленні наукової розробки феномена зловживання правом (особливо це стосується зловживання суб'єктивним матеріальним правом). Це стосується як галузевих, так і загальнотеоретичних досліджень зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень. У національній правовій доктрині питанням сутності, змісту та форм зловживання правом присвячені розробки таких учених: Н. Буроменська, О. Вдовичен, Ю. Жорнокуй, Б. Карнаух, О. Кот, Д. Криворучко, Т. Полянський, В. Резнікова, О. Рогач, М. Рубашенко, І. Спасибо-Фатєєва, М. Стефанчук, С. Фурса, Є. Фурса, Л. Шишлов, І. Якубівський та ін. Серед зарубіжних дослідників потрібно відмітити таких Д. Андерсон, М. Байєрс, Ж.-Л. Бержель, Я. Браунлі, В. Конфортіні, Дж. Паульсон, Дж. Перілло, А. ді Робілант, Дж. Шварценберг, М. Шоу тощо.

Аналіз нещодавньої ретроспективи наукових досліджень у національній юриспруденції засвідчує появу ряду вагомих публікацій у цьому напрямі, зокрема вийшла друком збірка статей «Зловживання правом» за загальною редакцією професора І. В. Спасибо-Фатєєвої (Харків, 2021 р.), монографія «Зловживання правом під час досудового розслідування у кримінальному провадженні» (Д. В. Криворучко, А. Р. Туманянц, Одеса, 2024 р.), науково-практичний посібник «Зловживання правом у цивільному процесі» за загальною редакцією професора, заслуженого юриста України С. Я. Фурси (Київ, 2025 р.). У сфері загальної теорії держави й права була захищена дисертація «Поняття і правова природа принципу заборони зловживання правом» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Н. Л. Буроменською (Київ, 2021 р.).

Сучасна українська юриспруденція характеризується відсутністю єдиного розуміння категорії «зловживання правом», що зумовлено багатоаспектністю зазначеного явища, з одного боку, а з іншого – відсутністю спільних підходів у галузевих дисциплінах, що певною мірою можна пояснити недостатнім обсягом розробки цього поняття на загальнотеоретичному рівні (хоча зазвичай сучасні підручники із загальної теорії права і містять окремі параграфи, присвячені зазначеній проблемі, зокрема: Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020; Кристовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2022).

Метою статті є дослідження та з'ясування правової природи й сутності феномена зловживання правом, що дасть змогу оцінити його з погляду правомірності (протиправності) такої поведінки.

Виклад основного матеріалу. Розкриття сутності зловживання правом як правового явища, на нашу думку, варто розпочати із аналізу поняття суб'єктивного права. Сучасна загальна теорія права визначає суб'єктивне право як гарантоване нормами права міру можливої поведінки особи, спрямованої на реалізацію її інтересів [3, с. 314], або зумовлену об'єктивним правом міру дозволеної поведінки особи [4, с. 431]. Отже, суб'єктивне право – це міра можливої або дозволеної поведінки уповноваженої особи (фізичної або юридичної). Тлумачний словник визначає міру як: 1. Одиницю виміру чого-небудь; 2. Розмір [5, с. 647]. Зі свого боку розмір визначається як: 1. Величина, обсяг чого-небудь в одному або кількох вимірах; 3. Величина, масштаб якого-небудь явища... [6, с. 58]. Отже, суб'єктивне право потрібно розуміти як масштаб, обсяг можливої поведінки уповноваженої особи. Цей масштаб (обсяг) визначається певними межами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Об'єктивними межами суб'єктивного права є права інших суб'єктів (фізичних або юридичних осіб, суспільства, держави). Як суб'єктивні межі, варто визначити свідомість і сумління уповноваженого суб'єкта. На думку українського вченого М. О. Стефанчука, під поняттям «межі права» розуміють «всі ті можливості, які особа здатна для себе набуту у зв'язку з юридичним закріпленням її прав» [7, с. 34].

Як зазначає в своїй монографії О. Я Рогач, «межі, що встановлюють рамки конкретних суб'єктивних прав, можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Об'єктивні межі окреслюються чинним законодавством (об'єктивним правом), суб'єктивні визначаються самим суб'єктом права. У цьому зв'язку, говорячи про поняття «межі суб'єктивного права, необхідно мати на увазі, що в цьому випадку йдеться про правові приписи, що встановлюють межі поведінки уповноваженого суб'єкта. Поняття «межі здійснення суб'єктивного права» характеризує загалом суб'єктивні аспекти правореалізації. Вони визначаються самим носієм суб'єктивного права, що здійснює його за своїм розсудом для досягнення свого інтересу» [8, с. 193–194]. Дослідник у галузі цивільного права Д. В. Горбась наголошує, що «вид і міра допустимої поведінки суб'єкта права визначається межами конкретно взятого його суб'єктивного цивільного права. Саме межі суб'єктивного права вказують, де початок цього права і де його кінець та визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть вчинятися. Межі суб'єктивних цивільних прав можуть бути детально регламентовані нормами права, інших взагалі прямо не відобразитися в законодавстві та визначатися лише на підставі загальних принципів цивільного права. Але свої межі мають усі без виключення суб'єктивні цивільні права» [10, с. 9–10]. Навіть абсолютні права осіб мають певні межі, але вони не можуть бути чітко окреслені та конкретизовані в законодавстві для всіх правових ситуацій, проте особа, яка користується такими правами, не повинна порушувати права та інтереси інших осіб, суспільства й держави [10, с. 20].

Досліджуючи зловживання суб'єктивним цивільним правом, Б. П. Карнаух зауважує, що межі суб'єктивного права не завжди настільки чітко окреслені за допомогою прямих заборон. До того ж вони об'єктивно не можуть бути так чітко окреслені «по всій довжині кордонів» суб'єктивного цивільного права. Законодавець не здатен заборонити абсолютно все, що має бути заборонено, адже не все, що має бути заборонено, є достатньою мірою передбачуваним, щоб потрапити в погляд законодавця. Тому кордони суб'єктивного цивільного права подеколи розмиті, нечіткі [11, с. 21]. Кордони суб'єктивного права латентні через відсутність прямої заборони (власне, цим особою й користується під час зловживання правом) [11, с. 25]. Схожу думку висловлює В. В. Бабак, зокрема він зазначає, що дії особи можуть бути кваліфіковані як зловживання правом, коли ця особа виходить за межі свого суб'єктивного права там, де ці межі не є чітко визначеними, вона вважається такою, що зловживає своїм правом. Практично ж це означає, що вона (ця особа) переступила межу іншого права [1, с. 64].

Таку ситуацію (відсутність чітко окреслених меж суб'єктивного права за допомогою прямих заборон) можливо пояснити тим, що норми, якими передбачені суб'єктивні права, в переважній більшості є диспозитивними (особливо це стосується галузей приватного права). Особливістю диспозитивних норм права є те, що вони дають змогу суб'єктам відносин встановлювати моделі власної поведінки, навіть ті, які не передбачені законодавством. У такий спосіб диспозитивні норми можуть пропонувати певні варіанти дій, якими особи повноважні «за бажанням» скористатися, а можуть надати суб'єктам право визначати свою поведінку, використавши формулювання на кшталт «якщо інше не передбачено договором», «інше може бути встановлено за домовленістю сторін» тощо. Як один, так і інший вибір вважаються правомірними. У зв'язку з цим диспозитивні норми трапляються насамперед у сфері приватного права, в якій держава децентралізує регулювання.

Диспозитивна норма може бути лише уповноваженою, адже дає суб'єктам право діяти на власний розсуд, навіть виходячи за межі змісту норми [3, с. 219].

Диспозитивним правовим нормам властивий диспозитивний метод правового регулювання, який ґрунтується на юридичній рівності сторін і вільному волевиявленні суб'єктів правовідносин.

У більш широкому розумінні під диспозитивністю розуміють можливість суб'єктів самостійно упорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати в правовідносини чи ні, визначати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватись від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки обрати оптимальний з погляду власних інтересів [12, с. 197].

Розкриваючи структуру суб'єктивного права зазвичай виділяють такі правочинності (юридично гарантовані можливості): 1) можливість користуватися певним соціальним благом на підставі відповідного суб'єктивного права; 2) можливість діяти особисто; 3) можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаної особи; 4) можливість звернутися до компетентних органів за захистом порушеного права, тобто можливість вимагати застосування державного примусу в разі невиконання зобов'язаною особою обов'язків, зумовлених відповідним суб'єктивним правом.

Так, правочинність є як: можливість користування соціальним благом, можливість діяти в певний спосіб, можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаної сторони, можливість домагатися захисту свого права в разі його порушення (можливість користування, можливість дії, можливість вимагання та можливість домагання).

Реалізація суб'єктивного права, тобто втілення наявних можливостей у життя відбувається в межах правовідносин (дехто з дослідників вважає, що реалізація суб'єктивного права можлива й поза правовідносинами [3, с. 315], [4, с. 431]), хоча наявність самого суб'єктивного права не зумовлена перебуванням особи в правовідносинах. Саме в межах правовідносин відбувається конкретизація суб'єктивного права, визначеного нормою права: здійснюється його прив'язка до іншого суб'єкта – зобов'язаної сторони, до певного об'єкта (визначеного блага), пояснюється зміст і межі дозволеної поведінки уповноваженої особи [3, с. 315].

Реалізація суб'єктивного права відбувається у формі використання норм права. Ця форма реалізації права полягає в тому, що суб'єкти на свій розсуд використовують надані їм права. Використання є здійсненням дозволених правом дій. Так, реалізуються дозвільні норми права (наприклад, норми Цивільного кодексу України) [4, с. 410].

Особливістю зазначеної форми реалізації правових норм є можливість суб'єкта вирішувати самому, користуватися наданим правом чи ні. Та в будь-якому випадку, за бажанням, відповідна норма буде реалізована.

Використання суб'єктивного права особою є суто добровільним актом поведінки. Ніхто не може примусити її використовувати своє суб'єктивне право та ніхто не несе відповідальності за невикористання своїх прав.

На думку Я. М. Романюка, саме надмірна диспозитивність, свобода договору, вільне волевиявлення сторін під час укладання та виконання укладених ними правовідносин, безперечно, рано чи пізно призведуть до свавілля [13, с. 138].

І дійсно, в процесі функціонування правової системи існують випадки, коли поведінка суб'єктів правовідносин за своїми зовнішніми ознаками відповідає вимогам норм позитивного (об'єктивного) права, однак, по суті, вона суперечить призначенню права та цілям правового регулювання.

Як зазначає з цього приводу відомий французький правник науковець Ж-Л Бержель, «вони (тобто суб'єкти правовідносин) слідуєть букві права, але порушують його дух. Саме тому дух права має перебувати у центрі уваги, тому що дух є синонімом природньої справедливості або кінцевих цілей: право не може захищати випадки, які його порушують; закони не можуть лише однією своєю буквою легітимізувати або виправдовувати випадки ігнорування їхнього духу, сенсу їхнього існування» [14, с. 441].

Саме до таких явищ і належить зловживання правом як прояв свавілля з боку уповноваженого суб'єкта, оскільки його дії суперечать принципам свободи, рівності, справедливості, добросовісності, розумності та ін.

Однак у юриспруденції й досі відсутнє єдине розуміння (інтерпретація) цього феномена. Як зазначає з цього приводу О. О. Кот, дослідник у галузі цивільного права: «...категорія «зловживання правом» традиційно вважається однією з найбільш спірних категорій сучасного приватного права» [15, с. 20].

Зокрема, це стосується питання правомірності або протиправності такої поведінки. Правомірність поведінки – це її відповідність нормам і принципам права. Суб'єкт права поводить себе правомірно за умов відповідності його поведінки правовим вимогам, що містяться в джерелах права: принципах права, нормативно-правових актах (регламентованість законодавством), нормативних договорах, правових звичаях, судових прецедентах тощо. Для такої поведінки мірилом і еталоном є право, його принципи та норми [16, с. 528].

Правомірна поведінка – це суспільно вагома (бажана, корисна), тобто дозволена або принаймні допустима з точки зору інтересів суспільства поведінка (діяльність чи бездіяльність) суб'єктів права. Вона полягає у відповідності правовим вимогам та об'єктивується в процесі реалізації норм права (використання, виконання, дотримання та застосування).

Протиправність поведінки – це порушення вимог принципів і норм права. Протиправна поведінка – це суспільно шкідлива (небезпечна), заборонена або недопустима з точки зору інтересів суспільства поведінка (діяльність чи бездіяльність) суб'єктів права, яка зумовлює для них несприятливі (зокрема, негативні) наслідки, включно із юридичною відповідальністю.

Якщо спробувати узагальнити та систематизувати існуючі погляди науковців щодо правомірності чи протиправності поведінки, пов'язаної із зловживанням правом, то умовно їх можливо об'єднати в кілька груп:

по-перше, зловживання правом розглядається як окремий (самостійний) різновид правової поведінки, який неможливо віднести ні до правомірної, ні до протиправної поведінки. Зокрема, В. В. Резнікова визначає зловживання правом як вольову та усвідомлену діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння щодо формальної правомірності такої діяльності [17, с. 34].

Ще більш конкретно з цього приводу висловлюється О. Б. Ганьба, який вважає, що зловживання правом є межовою поведінкою, оскільки перебуває на межі між правомірною та протиправною поведінкою (правопорушенням). Вона не є вже правомірною, оскільки не приносить користі особі, суспільству чи державі, а отже, не є суспільно корисною, проте вона не є ще правопорушенням, тому що в разі зловживання правом відсутнє пряме порушення норм об'єктивного права. Отже, зловживання правом є самостійним видом правової поведінки, адже в ньому відсутнє як склад правомірної поведінки (відсутня суспільна користь як елемент суб'єктивної сторони), так і склад правопорушення (відсутність прямого порушення дозволів чи заборон, викладених у нормах об'єктивного права, що є елементом об'єктивної сторони складу правопорушення) [18, с. 96–97].

Такий саме погляд поділяють Д. О. Тихомиров та Н. П. Харченко, які під зловживанням правом розуміють особливий вид правової поведінки, який виражається в діяннях щодо використання особами своїх прав у недозволеній або непередбачуваній правотворцем способи, що суперечить призначенню права, формально не порушуючи його, внаслідок чого може завдаватись шкода інтересам суспільства, держави або

окремої особи, причому здебільшого юридична відповідальність за такі діяння не настає (існують винятки в рамках діянь, які порушують інтереси, що прямо охороняються законом, а отже, в цьому випадку діяння будуть належати до одного з виду правопорушень: цивільні, сімейні, господарські тощо) [19, с. 29].

По-друге, зловживання правом розглядається як особливий вид неправомірної поведінки, зокрема М. А. Рубашенко вважає, що зловживання правами (обов'язками) потрібно розглядати, з одного боку, як особливий вид неправомірної поведінки (відмінний від правопорушень), під час якої суб'єкт правових відносин (зловживач), реалізуючи свої законні права та обов'язки в межах, встановлених законом, завдає шкоди іншим суб'єктам, діючи водночас формально правомірно, з іншого боку, діяння, яке містить усі елементи юридичного складу конкретних злочинів, деліктів, проступків тощо, а отже, є конкретним видом правопорушення [20, с. 119].

О. Я. Рогач зазначає, що поведінка суб'єкта правовідносин не може вважатись правомірною, а його дії, які порушують межі здійснення суб'єктивних прав, – правомірними діями. Зловживання правом відповідає всім ознакам протиправної поведінки. Протиправність як ознака зловживання належить до загальних обов'язкових кваліфікуючих ознак визнання діяння особи зловживанням правом. Суб'єкт правовідносин всіма своїми діями намагається показати іншим, що діє законно, не порушує норми й принципи права, і тим самим ніби створює навколо себе ілюзію правомірної поведінки. Однак зловживання правом руйнує право зсередини та є однією з найбільш небезпечних форм правового нігілізму. У разі зловживання право втрачає властивість соціального регулятора, нівелюється його призначення, дух [8, с. 327].

О. О. Кот підкреслює, що дії уповноваженої особи, які кваліфікують як зловживання правом, характеризуються недотриманням принципу добросовісного здійснення суб'єктивних прав, а також принципу здійснення прав відповідно до їхньої мети. Отже, зловживання правом має вважатись неправомірною поведінкою.

Зловживання суб'єктивним правом виходить за межі дозволеної правом поведінки, отже, його потрібно вважати протиправним у зв'язку з порушенням як ряду норм-принципів цивільного права, так і ч. 3 ст. 13 ЦК України [15, с. 35].

По-третє, зловживання правом інтерпретується як особливий тип правопорушення, що вчиняється уповноваженою особою в разі здійснення нею належного їй права, пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у рамках дозволеного їй загального типу поведінки. Прихильники такого підходу розглядають зловживання правом як специфічне правопорушення, під час якого особа, здійснюючи надане їй державою право, використовує такі способи та форми його реалізації, які завдають шкоди іншим суб'єктам права, і ця шкода є набагато більшою, ніж блага, здобуті особою внаслідок такого здійснення свого права (П. М. Рабінович та ін.) [16, с. 27].

Однак, як слушно зазначає В. В. Резнікова, у межах аналізованої концепції найбільше питань і дискусій виникає з приводу протиправності як елемента складу правопорушення [17, с. 27]. І дійсно, з погляду позитивістського праворозуміння зловживання правом не порушує конкретних норм закону. До того ж дії особи, яка зловживає своїм суб'єктивним правом, формально перебувають у встановлених законом межах.

Річ у тім, що протиправність поведінки як юридична ознака правопорушення під час зловживання правом відповідно до аналізованої концепції полягає в суперечності не стільки закону, скільки правам та інтересам постраждалого від зловживання правом [17, с. 28].

Висновки. Підбиваючи підсумок, варто звернути увагу на те, що зловживання правом завжди базується на суб'єктивному праві та формально не протирічить позитивному (об'єктивному) праву. Його суб'єктом може бути лише носій відповідного суб'єктивного права. Однак наявності суб'єктивного права ще недостатньо для кваліфікації поведінки уповноваженої особи як зловживання цим правом. В уповноваженої особи має бути свобода вибору способів його реалізації. Якщо в процесі реалізації суб'єктивного права дії суб'єкта не відповідають змісту цього права, то в такому разі йдеться про зловживання правом.

Зловживання правом здійснюється носієм суб'єктивного права, формально не суперечить відповідній нормі права, однак у такого суб'єкта відсутній легітимний (виправданий) інтерес, і саме посилаючись на своє суб'єктивне право, закріплене відповідною правовою нормою, він намагається його легалізувати. Як зазначає польський дослідник М. Вархот, «...зловживання правом визначатиметься як така дія, яка використовується не для задоволення бажаних законом інтересів, а для досягнення мети, яка не заслуговує схвалення» [21, с. 48].

Зловживання правом формально не порушує конкретну правову норму, однак воно суперечить загальним принципам права, зокрема забороні зловживання правом, що зі свого боку є підставою для відмови в охороні та захисті дій, які порушують межі реалізації цього права. А суб'єкти, чиї права та законні інтереси були порушені в результаті таких дій, можуть розраховувати на їх захист.

У процесі реалізації суб'єктивного права поведінка уповноваженої особи має перебувати в легітимних (об'єктивних) межах, тобто відповідати вимогам норм права, водночас не порушуючи права та законні інтереси інших суб'єктів. У разі зловживання правом суб'єкт порушує межі наданого йому права, і за цими межами він вже діє не як носій суб'єктивного права. Така поведінка є протиправною, оскільки вона порушує встановлені законом межі реалізації суб'єктивних прав і суперечить інтересам суспільства.

Отже, така поведінка, незважаючи на формальну відповідність нормам права, суперечить призначенню права, порушує його принципи, що робить її недопустимою з погляду інтересів як окремої особи, так і суспільства загалом. Зловживання правом переслідує нелегітимну мету, здійснюється в нелегітимний спосіб і лише прикривається легальним суб'єктивним правом. Інакше кажучи, зловживання правом являє собою недопустиме (нелегітимне) діяння, прикрите «тонкою вуаллю» легальності, що не позбавляє його протиправного характеру.

Стосовно юридичних наслідків такої поведінки, на нашу думку, слушною є позиція дослідника в галузі цивільного права Б. П. Карнауха, який зазначає, що «наслідком зловживання є не відповідальність у вигляді позбавлення особи того, що їй належить, а лише відмова у визнанні за особою права на те, що вона намагалась здобути внаслідок зловживання. Тобто коли особа вчиняє цивільне правопорушення – вона позбавляється

того, що їй належить, коли особа зловживає своїм суб'єктивним правом – вона не здобуває того, що прагнула здобути шляхом зловживання. У цьому докорінна відмінність між звичайним правопорушенням і зловживанням своїм правом. Вона пов'язана з тим, що зловживання – це порушення заборони, яка прямо непередбачена законодавством. Тож якщо сама заборона не передбачена, тим паче законодавець не міг передбачити і відповідальність за неї» [11, с. 2–26]. Цю саме думку поділяє В. В. Бабак, зазначаючи, що зловживання правом не має призводити до того, щоб особа була позбавлена можливості захищати своє право в суді. Суд повинен запобігти тільки тому, щоб особа не досягла своєї мети через зловживання правом [1, с. 65].

Отже, зловживання правом – це суспільно шкідлива, недопустима поведінка суб'єктів права, яка зумовлює несприятливі юридичні наслідки. Якщо ж унаслідок такої поведінки було завдано шкоди іншим суб'єктам, то таке діяння кваліфікується як правопорушення, яке є підставою для юридичної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабак В. В. Різновиди форм зловживання цивільним (господарським) суб'єктивним матеріальним правом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 62–65.
2. Криворучко Д. В., Туманянц А. Р. Зловживання правом під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 280 с.
3. Загальна теорія права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Кристовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Вид. 2-ге, виправл. та допов. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 584 с.
5. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 2. 911 с.
6. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 4. 941 с.
7. Стефанчук М. О. Зловживання правом як новела цивільного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 4. С. 34–37.
8. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження : монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.
9. Горбась Д. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.
10. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Кузнець О. М. Зловживання правами у цивільному процесі : наук.-прак. посіб. Київ : Аверта, 2025. 300 с.
11. Карнаух Б. П. Зловживання суб'єктивним цивільним правом: ознаки та наслідки. *Зловживання правом : збірник статей / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої*. Харків : ЕКУС, 2021. С. 20–29.

12. Юридична енциклопедія / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2 : Д – Й. 1999. 744 с.
13. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 138–149.
14. Бержель Ж-Л. Загальна теорія права / під заг. ред. В. І. Даниленко, перек. з франц. NOTA BENE, 2000. 576 с.
15. Кот О. О. Категорія «зловживання правом» у сучасній доктрині цивільного права. *Зловживання правом* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 308 с.
16. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 3 : Загальна теорія права / ред. кол. О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
17. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 23–35.
18. Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1–2. С. 95–99.
19. Тихомиров Д. О., Харченко Н. П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2026. Випуск 38, том 1. С. 26–29.
20. Рубашенко М. А. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація. *Цивільне право*. 2010. № 4. С. 110–119.
21. Warchot M. Pojęcie «naduzycia prawa» w procesie karnym. *Prokuratura i Prawo*. 2007. № 11. S. 48–67.

REFERENCES

1. Babak V. V. Riznovydy form zlovzhyvannia tsyvilnym (hospodarskym) subiektyvnyym materialnym pravom. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. 2024. № 1. S. 62–65.
2. Kryvoruchko D. V., Tumanians A. R. Zlovzhyvannia pravom pid chas dosudovoho rozsliduvannia u kryminalnomu provadzhennia : monohrafiia. Odesa : Vydavnytstvo «Yurydyka», 2024. 280 s.
3. Zahalna teoriia prava : pidruchnyk / za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo, 2020. 568 s.
4. Krystovska N. M., Matvieieva L. H. Teoriia derzhavy i prava. Pidruchnyk. Praktykum. Testy : pidruchnyk. Vyd. 2-he, vypravl. ta dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2022. 584 s.
5. Yaremenko V. V., Slipushko O. M. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. U 4-kh t. Kyiv : Akonit, 1998. T. 2. 911 s.
6. Yaremenko V. V., Slipushko O. M. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. U 4-kh t. Kyiv : Akonit, 1998. T. 4. 941 s.

7. Stefanchuk M. O. Zlovzhivannia pravom yak novela tsyvilnoho zakonodavstva. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2005. № 4. S. 34–37.
8. Rohach O. Ya. Zlovzhivannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia : monohrafiia. Uzhhorod : Lira, 2011. 368 s.
9. Horbas D. V. Zdiisnennia subiektyvnykh tsyvilnykh prav fizychnykh osib: poniattia, sposoby, mezhi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03. Kyiv, 2009. 20 s.
10. Fursa S. Ya., Fursa Ye. I., Kuznets O. M. Zlovzhivannia pravamy u tsyvilnomu protsesi : nauk.-prak. posib. Kyiv : Averta, 2025. 300 s.
11. Karnaukh B. P. Zlovzhivannia subiektyvnym tsyvilnym pravom: oznaky ta naslidky. *Zlovzhivannia pravom : zbirnyk statei / za red. I. V. Spasybo-Fatieievoi*. Kharkiv : EKUS, 2021. S. 20–29.
12. Yurydychna entsyklopediia / redkol. Yu. S. Shemshuchenko ta in. Kyiv : Ukr. entskl., 1998. T. 2 : D – Y. 1999. 744 s.
13. Romaniuk Ya. M. Pravova pryroda dyspozytyvnykh norm tsyvilnoho prava Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2016. № 4 (87). S. 138–149.
14. Berzhel Zh-L. Zahalna teoriia prava / pid zah. red. V. I. Danylenko, perek. z frants. NOTA BENE, 2000. 576 s.
15. Kot O. O. Katehoriia «zlovzhivannia pravom» u suchasni doktryni tsyvilnoho prava. *Zlovzhivannia pravom : zb. st. / za red. I. V. Spasybo-Fatieievoi*. Kharkiv : EKUS, 2021. 308 s.
16. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. T. 3 : Zahalna teoriia prava / red. kol. O. V. Petryshyn (holova) ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. 2017. 952 s.
17. Rieznikova V. V. Zlovzhivannia pravom: poniattia ta oznaky. *Universytetski naukovi zapysky*. 2013. № 1 (45). S. 23–35.
18. Hanba O. Zlovzhivannia pravom: analiz naukovykh pohliadiv ta avtorske traktuvannia okremykh problem. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1–2. S. 95–99.
19. Tykhomyrov D. O., Kharchenko N. P. Zlovzhivannia pravom yak vidkhylennia vid pravomirnoi povedinky. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*. 2026. Vypusk 38, tom 1. S. 26–29.
20. Rubashchenko M. A. Zlovzhivannia pravom yak zahalnopravova katehoriia: dopustymist, sutnist, kvalifikatsiia. *Tsyvilne pravo*. 2010. № 4. S. 110–119.
21. Warchot M. Pojecie «naduzycia prawa» w procesie karnym. *Prokuratura i Prawo*. 2007. № 11. S. 48–67.

V. S. Shilingov. ABUSE OF RIGHTS AS A MANIFESTATION OF UNLAWFUL CONDUCT

The article is devoted to the issue of abuse of rights, which remains relevant despite numerous scientific studies (dissertations and monographs) on this subject. The problem of abuse of rights remains controversial, with ongoing debate on many issues of both a doctrinal and purely practical nature. This situation can be explained by the insufficient development of this issue at the sectoral and general theoretical levels, which does not contribute to the

formation of a consistent understanding of the nature and essence of this phenomenon. At the same time, the number of cases of abuse of rights is constantly growing and the areas in which it occurs are expanding.

The article presents and analyzes the arguments of many researchers who have different views on the problem of abuse of rights.

The author conducted a comprehensive study of various aspects of the phenomenon of abuse of rights, made relevant generalizations and conclusions regarding its legal nature and essence. In particular, the author draws attention to the fact that, despite formal compliance with the norms of law, the specified act contradicts the purpose of law, violates its principles, which makes it unacceptable from the point of view of the interests of both an individual and society as a whole. Abuse of rights pursues an illegitimate goal, is carried out in an illegitimate manner, and is only disguised as a legitimate subjective right. In other words, abuse of rights is an unacceptable (illegitimate) act covered by a “thin veil” of legality, which in no way deprives it of its unlawful nature.

Keywords: *subjective right, limits of subjective right, structure of subjective right, abuse of subjective right, legality, illegality.*

Стаття надійшла до редколегії 15 жовтня 2025 року